

# Metodološka pitanja popisne etnostatistike u svetlu savremenih imigracionih trendova u Srbiji

DOI: <https://doi.org/10.11567/met.38.2.1>

UDK: 314.117:323.11(497.11)(083.44)

323.11(497.11)(083.44)

Pregledni rad

Primljeno: 09.02.2023.

Prihvaćeno: 16.03.2023.

Aleksandar Knežević  <https://orcid.org/0000-0003-1630-3586>

*Odsek za demografiju, Geografski fakultet, Univerzitet u Beogradu, Beograd*  
*aleksandar.knezevic@gef.bg.ac.rs*

## REZIME

Zvanična etnostatistička nomenklatura u Srbiji iz 2011. godine prepoznaje ukupno 45 modaliteta nacionalne pripadnosti, regionalno opredeljenje, kao i grupnu kategoriju „ostale nacionalnosti“. Prateći ustavnu formulaciju etničkog koncepta državnosti zvanična statistika se vodi principom subjektivnog kriterijuma nacionalne identifikacije u popisima stanovništva. To znači da dobijeni podaci predstavljaju kvantifikaciju izjašnjavanja stanovništva prema identitetskom konceptu etničke, naspram građanske/državne pripadnosti stanovništva koja je prisutna u većini evropskih država. Iako je metodologija popisne statistike u Srbiji usmerena na dobijanje podataka o tzv. „etničkoj nacionalnosti“, u statističkim nomenklaturama po nacionalnoj pripadnosti možemo pronaći i modalitete kao što su Belgijanci, Francuzi, Danci, Švedani, Italijani, Švajcarci, Finci, Norvežani ili Kinezi, a za koje se nacionalna identifikacija uglavnom utvrđuje prema državnom, a ne etničkom kriterijumu. To znači da se u istoj grupi nalaze podaci o etničkoj pripadnosti stanovništva na osnovu dva različita teorijska shvatanja etničkog identiteta, dok se obeležje „državljanstva“ u popisu stanovništva Srbije tretira kao pravna, a ne etnička kategorija. Prateći intenzitet i raznolikost migracionih trendova u poslednjem međupopisnom periodu, a prema usvojenim kriterijumima definicije stalnog stanovništva, realno je očekivati da je aktuelnim popisom obuhvaćen i određeni broj imigranata iz država u kojima se etnička obeležja tumače na različite načine što će dodatno otvoriti nova pitanja etničke kategorizacije u popisima stanovništva.

KLJUČNE REČI: popis, etnički identitet, strani državljani, etnostatističke nomenklature, Republika Srbija

## UVOD

Rezultati dosadašnjih demografskih istraživanja prema etničkim obeležjima stanovništva nedvosmisleno ukazuju na oprez pri korišćenju podataka zvanične etnostatistike. Popisi i vitalna statistika čine kvantitativnu

osnovu za izvođenje etnodemografskih pokazatelja čije interpretacije mogu imati neposredan uticaj na kreiranje javnih politika usmerenih na pravni, politički, ekonomski i opšti društveni položaj, ne samo pripadnika manjinskih etničkih grupa, već i ukupnog stanovništva. Aktuelne migrantske krize iniciraju rasprave o preispitivanju postojećih metodoloških rešenja etnostatističke evidencije, posebno imigrantskog stanovništva, a značaj etnostatističke evidencije u okviru zvaničnih izvora podataka o stanovništvu je porastao čak i u onim društvima u kojima su primordijalna shvatanja etniciteta odavno napuštena, a etnoidentitetska obeležja više ne čine sastavni deo redovnih statističkih istraživanja (Kertzer i Arel, 2001; Simon, 2012).

Prikupljanje etnostatističkih podataka u okviru popisa stanovništva ima dugu tradiciju u Srbiji. U periodu od 1834. do 1910. godine u Kneževini (od 1882. godine Kraljevini) Srbiji sprovedeno je ukupno 16 popisa. Pitanja o jezičkoj pripadnosti su redovno postavljana već od polovine XIX veka, dok se direktno pitanje o nacionalnoj (tada narodnosnoj) pripadnosti prvi put pojavilo u popisu 1866. godine. Od tada do danas etnička struktura Srbije je znatno izmenjena, ali su motivi za prikupljanje podataka ostali gotovo isti jer su tadašnja, kao i današnja, metodološka rešenja etnostatističke evidencije utemeljena prevashodno na primordijalnim shvatanjima etniciteta. Bezuslovna primena subjektivnog kriterijuma etničke identifikacije u popisima stanovništva ostavlja dovoljno prostora za preispitivanje kvaliteta i stvarne upotrebne vrednosti dobijenih podataka, kako u naučnim istraživanjima, tako i u sferi političkog, ekonomskog i ukupnog društvenog života. Preispitivanje postojećih metodoloških rešenja zvanične etnostatistike postalo je stvar potrebe jer izvedeni demografski pokazatelji prema podacima o etničkim obeležjima stanovništva ne mogu biti pouzdan indikator stvarnih demografskih procesa (Trnavčević i Knežević, 2022), dok sa druge strane naučnici često ne uzimaju u obzir činjenicu da prikupljanje podataka o etnokulturnom identitetu izvan jezičkih i kulturnih matrica u kojima ti identiteti žive nema nekog posebnog smisla (Bašić i Lutovac, 2020: 30).

Sa druge strane, migraciona statistika čini najslabiju kariku u ukupnom sistemu statistike stanovništva pa se specifičnosti prostorne pokretljivosti stanovništva najčešće izvode na posredan način, preko podataka popisne statistike. U ranoj statističkoj dokumentaciji Srbije je takođe postojao interes za migracije stanovništva, ali su se podaci često dobijali nepouzdanim procenama. Poseban interes su predstavljali i stranci u Srbiji koji su, kao

i etničke manjine, posmatrani kroz prizmu „onih drugih“. U tom kontekstu je tokom XIX veka u popisima stanovništva periodično postavljano i pitanje o „podanstvu“ koje se može smatrati pretečom pravne nacionalnosti, odnosno „državljanstva“. Tokom jugoslovenske faze popisne statistike evidencija stranaca koji su u tom periodu ispunjavali kriterijume prisutnog (u popisima 1921. i 1931. godine), odnosno stalnog stanovništva bila je sastavni deo svih osam jugoslovenskih popisa, a nastavljeno je u svim popisima Srbije do danas. U prva dva sprovedena popisa je postavljano pitanje o podanstvu, dok su metodološka objašnjenja popisa iz 1948. godine predviđala mogućnost popisivanja stranih državljana preko pitanja o *državljanstvu* u popisnici pod rednim brojem VII, a na koje se popisivaču sugerisalo upisivanje odgovora „FNRJ ili strano i koje“ (Savezni statistički ured, 1948, XXV). U popisu iz 1953. godine pitanje o državljanstvu je bilo pod rednim brojem 10 u kojem je dato objašnjenje da „Državljanin FNRJ upisuje: FNRJ, a strani državljanin unosi državljanstvo koje ima“ (Savezni zavod za statistiku i evidenciju, 1955, IX). Na sličan način, bez posebnih metodoloških objašnjenja, stranci su bili popisivani i u kasnijim popisima.

Prema aktuelnim metodološkim rešenjima popisa stanovništva Republike Srbije predviđeno je, između ostalog, i popisivanje *stalno naseljenih stranaca, stranaca kojima je odobren privremeni boravak, tražilaca azila, migranata bez utvrđenog statusa i ostalih*. Prema rezultatima Popisa iz 2011. godine u Srbiji je popisano 82.580 stanovnika koji su se doselili iz „drugih zemalja“ koje nisu nastale raspadom SFRJ, što je činilo svega 1,15% od ukupnog imigranatskog kontingenta. Takođe, rezultati pokazuju da se gotovo polovina imigranata iz „drugih zemalja“ doselila u Srbiju u periodu između poslednja dva popisa (2002–2011). Prateći dalje statistiku imigracija doznajemo da je svega 14% (11.361) imigranata iz „drugih zemalja“ imalo državljanstvo „samo druge zemlje“ (Republički zavod za statistiku, 2022).

Rasvetljavanje relacija između popisivanja stranaca u Srbiji i metodoloških rešenja prikupljanja podataka o njihovim etnokulturnim obeležjima čini osnovni cilj ovog istraživanja. Zvanična etnostatistička nomenklatura u Srbiji prema popisu iz 2011. godine obuhvatala je ukupno 45 modaliteta *nacionalne pripadnosti*, kao i kategorije *regionalno opredeljeni* i *ostale nacionalnosti* (Republički zavod za statistiku, 2012b: 12). Etnostatistička evidencija je i dalje jedno od najosetljivijih političkih pitanja, a na njen karakter direktno utiče i najviši pravni akt Republike Srbije koji već u prvom članu konstruiše većinu (srpski narod) i manjine (ostale građane koji žive u Republici

Srbiji)<sup>1</sup>. Prateći takvu ustavnu formulaciju zvanična etnostatistika se vodi principom subjektivnog kriterijuma nacionalne/etničke identifikacije, što znači da dobijeni popisni podaci predstavljaju kvantifikaciju izjašnjavanja stanovništva prema identitetskom konceptu etničke, naspram građanske/državne pripadnosti stanovništva svojstvenoj državama kao što su Francuska, Belgija, Holandija, Kanada ili SAD. Međutim, iako je metodologija zvanične etnostatistike u Srbiji usmerena pre svega na dobijanje podataka o tzv. „etničkoj nacionalnosti“, u statističkim nomenklaturama po nacionalnoj pripadnosti možemo pronaći i modalitete kao što su Belgijanci, Francuzi, Danci, Šveđani, Italijani, Švajcarci, Finci, Norvežani ili Kinezi, a za koje se nacionalna identifikacija u popisu stanovništva uglavnom utvrđuje prema državnom, a ne etničkom kriterijumu. To znači da se u istoj grupi nalaze podaci o etničkoj pripadnosti stanovništva na osnovu dva različita teorijska shvatanja etničkog identiteta. Sa druge strane, obeležje „državljanstva“ u popisu stanovništva Srbije ima status pravne, a ne etničke kategorije. Prateći aktuelne imigracione trendove u poslednjem međupopisnom periodu, realno je očekivati da je prema usvojenim kriterijumima definicije stalnog stanovništva poslednjim sprovedenim popisom obuhvaćen i određeni broj imigrantskog stanovništva koje dolazi iz aktivnih geopolitičkih žarišta, ali i različitih shvatanja etnoidentitetskih obeležja. Upravo navedene činjenice definišu centralni istraživački motiv u ovom radu, čiji je sekundarni cilj da uputi na dodatni oprez pri korišćenju zvanične etnostatistike u demografskim istraživanjima.

## HRONOLOŠKI OSVRT NA METODOLOŠKE PROBLEME ETNOSTATISTIČKE EVIDENCIJE STANOVNIŠTVA SRBIJE

Percepcija koncepta multikulturalizma kao pretnje ujednačenom demografskom razvitku pojačala je strahove od etnodemografske diferencijacije između domicilnog i migrantskog stanovništva, kako u imigrantskim, tako i u tranzitnim zemljama. Iako su popisna etnostatistička istraživanja skoro potpuno obustavljena u većem broju razvijenih zemalja, uočljiv je porast interesovanja za pouzdanim kvantitativnim istraživanjima demografskih karakteristika stanovništva prema etničkim obeležjima (Coleman, 2012). Teze o „porastu multikulturalizma Evrope i istovremenom opadanju različitosti

<sup>1</sup> *Član 1.* Republika Srbija je država srpskog naroda i svih građana koji u njoj žive, zasnovana na vladavini prava i socijalnoj pravdi, načelima građanske demokratije, ljudskim i manjinskim pravima i slobodama i pripadnosti evropskim principima i vrednostima (Ustav Republike Srbije).

većine evropskih metropola“ i dalje predstavljaju neizostavne argumente za kritičare brojnih međunarodnih organizacija za zaštitu ljudskih prava koje na osnovu zakonskih odredbi o zaštiti informacija podržavaju legalizaciju zabrane prikupljanja etnostatističkih podataka (Simon, 2007, 2012). Ipak, prirodu jedne multikulturene zajednice ne čini samo skup jezičkih i etničkih diverziteta njenih građana, već i njihovih identiteta na osnovu kojih oni grade različite društvene planove, dok su etnički diverziteti tek jedan od segmenata multikulturene stvarnosti (Bašić, 2018: 14).

Sa druge strane, u zemljama u kojima već postoji razvijena popisna etnostatistička evidencija prisutna je opravdana sumnja u kvalitet dobijenih podataka što vodi ka preispitivanju metodoloških rešenja popisa, počev od definicija i statističkih kategorizacija, pa sve do načina prikupljanja i objavljivanja etnostatističkih podataka. Dosadašnji rezultati istraživanja stanovništva prema etničkim obeležjima (posebno prema nacionalnoj/narodnosnoj pripadnosti) daju dovoljno prostora za različite interpretacije podataka zato što popisi stanovništva često predstavljaju mnogo više od statističkog zapisa društvene stvarnosti. To je posebno uočljivo kroz uvođenje statističkih kategorizacija na osnovu etnokulturnih obeležja čime popisi stanovništva dobijaju značajnu ulogu u konstruisanju te realnosti koja, u krajnjem ishodu, dodatno fiksira postojeće podele stanovništva (Knežević i Radić, 2016: 60).

Prikupljanje, obrada i objavljivanje etnostatističkih podataka je u većini evropskih zemalja u direktnoj vezi sa teorijskim, ideološkim i političkim razumevanjem pojma etniciteta. U zemljama Zapadne Evrope nacionalna pripadnost i državljanstvo su uglavnom sinonimi, a izostavljanjem etničke kategorizacije u popisima stanovništva zvanične statistike postavljaju znak jednakosti između nacionalnih i etničkih grupa.<sup>2</sup> Važeće međunarodne preporuke za sprovođenje popisa daju prednost obeležjima „državljanstvo“ i „država rođenja“, dok se etnička obeležja (nacionalnost/narodnost, veroispovest i jezik) tretiraju kao opciona, odnosno dopunska obeležja (UNECE, 2015).

Kategorizacija etničkog identiteta je kroz razne administrativne procedure dobila značaj tek sa nastankom savremenih nacionalnih država. Iz istorijske

<sup>2</sup> Suprotno državama istočne i centralne Evrope, u Francuskoj je već tokom prve polovine XIX veka postojao koncept građanske pripadnosti, dok je lista nacionalnosti predstavljala kombinaciju pravnog i političkog koncepta. Iako ima najdužu tradiciju popisa u Evropi, zvanična statistika u Francuskoj je uporno odbijala etničku kategorizaciju izostavljanjem pitanja o etničkim obeležjima veroispovesti, maternjeg jezika i nacionalne pripadnosti (u etničkom smislu), dok istovremenim uvođenjem obeležja „zemlja porekla“ jasno daje prioritet sprovođenju politike integracije imigranata u odnosu na formalno etnostatističko prebrojavanje (Knežević i Radić, 2016).

perspektive, kolektivni su identiteti postojali i ranije, ali su često bili fluidni. Razvitak savremenih država obeležen je stvaranjem državnih i etničkih granica kroz kategorizacije stanovništva pri čemu su zvanične statistike imale značajnu ulogu, ne samo u istorijskim procesima nacionalne homogenizacije, već i u kasnijim procesima raslojavanja postojećih, i stvaranja novih nacija na osnovu pravnog ili etnokulturološkog, ili oba kriterijuma (Kertzer i Arel, 2001). Bašić (2018) smatra da je integrativni supstrat etniciteta doprineo povezivanju kulturno i jezički bliskih grupa u narode i stvaranju demokratskih država koje su tražile i razvijale mehanizme njegove kontrole, i dalje navodi da se ovaj proces nije odvijao na isti način u svim državama jer je na zapadu Evrope etnicitet pomiren s principom građanske jednakosti i organizovan je u formi političke nacije, dok su istočnoevropske države okosnicu identiteta predominantno konstruisale na etnicitetu većinske grupe. „U ovom delu sveta etnicitet je fundamentalna društvena kategorija, vrednost *po sebi* koja kategorijalna uporišta crpi iz čovekovog nesvesnog i rođenjem dobijenog i od predaka nasleđenog kolektivnog identiteta“ (Bašić, 2018: 13).

Razvojne faze teorijskih shvatanja etničkog identiteta nisu zaobilazile popisnu statistiku, čak i kada su bile na dijametralno suprotnim pozicijama što znači da se metodologija etnostatističke evidencije posledično menjala u skladu sa političkim i opštim društvenim okolnostima. Prikupljanje podataka o etničkim obeležjima u popisima stanovništva Srbije ima dugu tradiciju. Počev od prvog sprovedenog popisa 1834. godine do polovine XIX veka prioriteta u prikupljanju podataka o stanovništvu su bili uglavnom fiskalne prirode, dok su se podaci o etničkim obeležjima pojavljivali samo sporadično. Neposredno izvođenje nacionalne (tada „narodnosne“) strukture Kneževine i Kraljevine Srbije nije moguće jer je direktno pitanje o narodnosnoj pripadnosti najčešće izostavljano, dok su u rezultatima popisa narodi klasifikovani prema deklarisanom maternjem jeziku. Prvi izvedeni podaci o narodnosnoj pripadnosti na osnovu maternjeg jezika mogu se pronaći u rezultatima popisa iz 1859. godine, ali samo sa razlikovanjem Srba i Vlaha. U literaturi koja se bavi istorijom popisne statistike u Srbiji se može pronaći informacija da „direktno pitanje o nacionalnoj pripadnosti prvi put je postavljeno u popisu Kneževine Srbije 1866. godine, ali nije poznato kako je bilo definisano“ (Radovanović, 2005). Tadašnja statistička nomenklatura prema narodnosti je sadržala kategorije *Srbi*, *Vlasi*, *Cigani* (tadašnji etnonim za Rome) i *Strana narodnost*, a rezultati su pokazali udele od 10,5% Vlaha i 2,1% Cigana u ukupnom stanovništvu tadašnje Srbije. U popisu stanovništva iz 1874. godine je izostavljeno pitanje o maternjem jeziku, a od ostalih

obeležja prikupljeni su i podaci o *veroisповести, podanstvu* (Austrougarskoj ili drugom) i *državi роđenja* (Austrougarskoj ili drugoj) (Jakšić, 1879: 146–153).

Izostanak pitanja o nacionalnoj/narodnosnoj pripadnosti u svih šest popisa sprovedenih u Kraljevini Srbiji u periodu od 1884. do 1910. bi se mogao objasniti tadašnjim preporukama evropskih statističara koji su usvojili stav da „ovo pitanje može samo dodatno uneti konfuziju među stanovništvom tek osnovanih nacionalnih država, posebno u onim koje su se uobličile prema građanskom, a ne etničkom konceptu“ (Arel, 2001: 95). Slično ostalim evropskim državama, prateći zaključke sa međunarodnih statističkih konferencija tokom druge polovine XIX veka, statistika Kraljevine Srbije je insistirala na pitanju jezičke pripadnosti stanovništva kao centralnom etnoidentitetskom obeležju (Knežević, 2019). Logikom poistovećivanja jezičke i nacionalne/narodnosne pripadnosti u rezultatima tadašnjih popisa se mogu pronaći informacije o narodnosnoj pripadnosti, ali ne i o maternjem jeziku. Izvedene kategorizacije po narodnosti su se širile s vremenom pa se tako mogu pronaći podaci koji su, pored Srba, obuhvatali različite modalitete kao što su *Bugari, Poljaci, Rusi, Slovaci, Slovenci, Hrvati, Česi, Arnauti, Turci, Jermeni, Grci, Cincari, Francuzi, Talijani, Rumuni, Englezi, Nemci, Mađari, Jevreji, Cigani* (Jakšić, 1889: 22–23, 28).

Kada govorimo o metodološkim pitanjima jugoslovenske popisne etnostatistike nameće se podela na dva perioda različitih državnih i društvenih uređenja. Period između dva svetska rata je obeležen stvaranjem Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca / Jugoslavije pod snažnom ideologijom tzv. „integralnog jugoslovenstva“ koja se direktno odrazila na tadašnju popisnu statistiku (Radovanović, 2007). Iako je novonastala državna zajednica već na početku bila oprećena teškim nasleđem nerešenih međuetničkih odnosa, diferentnih političkih pravaca, nijansiranih sociokulturnih i ekonomskih razlika, prateći direktive države tadašnja statistika nije postavljala direktno pitanje o nacionalnoj pripadnosti kao što je to bila praksa u većini država koje su nastale, ili obnovile svoju državnost, nakon raspada Austrougarske monarhije. Tako je ovo pitanje bilo potpuno izostavljeno u popisu iz 1921. (Direkcija državne statistike u Beogradu, 1924), a u metodološkim pripremama za popis 1931. godine bilo je predviđeno postavljanje „maglovitog“ pitanja narodnosne pripadnosti, ali samo sa razlikovanjem jugoslovenskih (zbirno), u odnosu na ostale (strane) narode. Iako u akademskom prostoru figurira neka predstava o etničkom sastavu prve južnoslovenske državne zajednice, važno je istaći da se ona izvodi isključivo na posredan način ukrštanjem podataka o veroisповести i obeležja maternjeg jezika čija je stati-

stička kategorizacija bila pod snažnim uticajem ideologije jugoslovenskog nacionalizma, bez jasnih definicija i etnolingvističkih pravilnosti.

Drugi period jugoslovenske popisne statistike je počeo nakon Drugog svetskog rata, a podaci o nacionalnoj pripadnosti su od 1948. godine prikupljani pod uslovima ustavnih načela koja su garantovala potpunu slobodu nacionalnog izjašnjavanja svih građana. Ponuđena metodološka rešenja koja su podrazumevala bezuslovnu primenu subjektivnog kriterijuma pri deklarisanju nacionalnog identiteta imala su nepovoljan uticaj na pouzdanost popisnih rezultata jer su omogućavala vidne oscilacije pojedinih etničkih grupa (Knežević, 2017). Dakle, kada govorimo o nacionalnoj strukturi stanovništva Srbije, moramo imati u vidu činjenicu da jugoslovenska posleratna statistika raspolaže brojem „nacionalno deklariranih“, koji ne mora da odražava i stvarnu etničku pripadnost (Radovanović, 1995; Mrđen, 2002).

Etnodemografska istraživanja dodatno otežavaju i česte promene statističkih klasifikacija nacionalnosti kroz uvođenje novih modaliteta, česte nedoumice oko definisanja naroda, nacionalnih manjina, etničkih grupa, kao i zbirno iskazivanje podataka za određene etničke zajednice. U periodu od 1948. do 2011. godine statistička klasifikacija stanovništva Srbije prema nacionalnosti je menjana u svim međupopisnim periodima, bilo da se radi o uvođenju novih, bilo preimenovanju postojećih modaliteta. Statistička klasifikacija je proširena sa 23 modaliteta iz 1948. godine na 45 nacionalnih modaliteta 2011. godine (Knežević i Radić, 2016: 72).

## METODOLOGIJA RADA

Problemski deo istraživanja je zasnovan na osnovnoj hipotezi da važeća metodološka rešenja zvanične etnostatističke evidencije ne obezbeđuju dovoljno pouzdane popisne podatke o etničkim obeležjima stanovništva, posebno o stranim državljanima u Srbiji. Ova pretpostavka je već potvrđena u polju etnodemografskih istraživanja čiji rezultati često nisu relevantni za objašnjenje demografskih pojava i procesa kod određenih etničkih grupa. Međutim ovo istraživanje ne koristi metode formalne demografije već se oslanja na opšti statistički metod u smislu prikupljanja, analize i obrade etnostatističkih podataka, kao i na naučno posmatranje dostupnih izvora podataka uz ugla drugih naučnih disciplina, pre svega statistike stanovništva. U tom smislu rad se primarno bavi načinom na koji se „proizvode“ podaci o etničkim obeležjima i državljanstvu stanovništva. Početne analize se za-



snivaju na multidisciplinarnom pristupu problemu etničke kategorizacije u popisima stanovništva iz dosadašnjih saznanja drugih naučnih oblasti.

Uobičajeni metodološki pristup u etnodemografskim istraživanjima podrazumeva ukrštanje podataka o etničkim obeležjima. Analitički deo rada je fokusiran na jedan od kontingenata stranih državljana koji ispunjavaju kriterijume definicije stalnog stanovništva i za koje su u radu prikazane serije podataka koji su dobijeni ukrštanjem pravne kategorije „državljanstvo“ sa etničkim obeležjima „nacionalna pripadnost“ i „maternji jezik“. Za potrebe rada je iz ukupnog broja stanovnika sa dvojnim i samo jednim stranim državljanstvom izdvojen kontingent stanovništva koje ima samo državljanstvo „druge države“. Kako je cilj rada da prikaže teorijsku i praktičnu nekonzistentnost statističkih nomenklatura prema nacionalnoj pripadnosti, analizirani su podaci na odabranom uzorku državljana onih država i u kojima se samo delimično, ili uopšte ne prikupljaju podaci o etničkoj nacionalnosti i jezičkoj pripadnosti prema konceptu maternjeg jezika. Opisani pristup obezbeđuje analizu poređenja nivoa podudarnosti državljanstava i nacionalne pripadnosti stranaca, kao i odstupanja nacionalne deklaracije od „pripadajućeg“ maternjeg jezika stranaca u Srbiji.

Iz istraživanja su isključeni državljeni zemalja koje su nastale dezintegracijom Jugoslavije, državljeni susednih država, kao i sve etničke zajednice koje bi se u istorijskom, geografskom, etnografskom ili pravnom smislu mogle smatrati „autohtonim“ etničkim manjinama (Horvat, 2010: 562).<sup>3</sup>

Vremenski okvir rada pokriva period od prvog sprovedenog popisa stanovništva u Srbiji 1834. godine do popisa iz 2011. Međutim, kvantitativna analiza je zasnovana samo na podacima popisa iz 2011. godine, dok je za ranije popise stanovništva predstavljen hronološki osvrt sa genezom metodoloških problema etnostatistike koji su do danas ostali kao nasleđe.

## REZULTATI I DISKUSIJA

Prema važećim metodološkim rešenjima popisa stanovništva moguće je prikupljanje podataka o tri etnokulturna obeležja stanovništva: *nacionalna pripadnost*, *maternji jezik* i *veroisповest*. Kako odgovori na ova pitanja daju tzv. „etnički osetljive“ podatke koji se u većini evropskih zemalja odavno ne prikupljaju, a za navedena obeležja važe međunarodne preporuke koje

<sup>3</sup> Cilj rada nije da na bilo koji način evaluira teorijske rasprave o enticitetu, definicijama etničke manjine, starosedelačkim narodima, autohtonim manjinama i manjinskim pravima i statusima uopšte.

ih svrstavaju u neobavezna tzv. „dopunska obeležja“ izvesne političke senzitivnosti, zvanična statistika Srbije se i dalje pridržava najvišeg pravnog akta u pogledu ostvarivanja prava slobodnog iskaza o etničkoj identifikaciji. „Iako Ustav ne predviđa izričito, sloboda izražavanja nacionalne pripadnosti u sebi sadrži i slobodu izbora nacionalne pripadnosti, pa i slobodu promene nacionalne pripadnosti prema sopstvenom izboru. Drugim rečima, sloboda izražavanja nacionalne pripadnosti prvenstveno podrazumeva individualni odnos prema sopstvenom identitetu“ (Đurić i sur., 2014: 15).

U skladu sa navedenim, u metodološkim uputstvima za sprovođenje popisa stanovništva se navodi da je Ustavom Republike Srbije (član 47) građanima zajemčena potpuna sloboda izražavanja nacionalne pripadnosti. Prema navedenom članu Ustava, građani nisu dužni da se izjasne o svojoj nacionalnoj pripadnosti pa u tom slučaju treba uneti odgovor: „*Ne želi da se izjasni*“.

Istim uputstvom maternji jezik je definisan kao jezik kojim je lice progovorilo u najranijem detinjstvu, odnosno ako se u domaćinstvu govori više jezika, onaj jezik koji lice smatra svojim maternjim. Ukoliko lice ne želi da odgovori na ovo pitanje, unosi se: „*Ne želi da se izjasni*“.

Članom 44. Ustava Republike Srbije građanima je takođe zajemčeno slobodno ispoljavanje vere. Prema navedenom članu Ustava, građani nisu dužni da se izjasne o svojim verskim uverenjima. U tom slučaju, kao odgovor unosi se: „*Ne želi da se izjasni*“ (Republički zavod za statistiku, 2022: 43–44).

Iako Ustav Republike Srbije već u prvom članu jasno konstruiše većinu (srpski narod) i manjine (ostale građane koji žive u Republici Srbiji), spominjanjem načela građanske demokratije, ljudskih i manjinskih prava i sloboda ostavljena je mogućnost slobodnog iskaza o etnoidentitetskim obeležjima stanovništva. Prateći ustavnu formulaciju zvanična statistika se vodi *principom subjektivnog kriterijuma nacionalne identifikacije stanovništva*. Ugrađivanjem primordijalnog koncepta etniciteta u najviši pravni akt, Republika Srbija (iako se u Ustavu pominju evropske vrednosti, ljudska i manjinska prava, sloboda izjašnjavanja) i dalje insistira na etničkom konceptu države, dok u statističkom smislu kvantifikuje izjašnjavanje stanovništva prema identitetskom konceptu etničke nacionalnosti stanovništva.

Međutim, iako je metodologija popisne etnostatistike u Srbiji usmerena na prikupljanje podataka o tzv. „etničkoj nacionalnosti“, u zvaničnim statističkim nomenklaturama po nacionalnoj pripadnosti možemo pronaći i modalitete kao što su *Belgijanci, Francuzi, Danci, Šveđani, Italijani, Švajcarci, Finci, Norvežani* ili *Kinezi*, a za koje se nacionalna identifikacija uglavnom utvrđuje

prema državnom, a ne etničkom kriterijumu. Iako se etnički i pravni kriterijum mogu preklapati u subjektivnom doživljaju nacionalne pripadnosti, zvanična statistika nam u istoj grupi nudi podatke o etničkoj pripadnosti stanovništva koji su prikupljeni *na osnovu dva različita teorijska shvatanja etničkog identiteta* (Poutignat i Streiff-Fenart, 1995) što sugeriše dodatni oprez pri etnodemografskim analizama, posebno zato što se obeležje „državljanstva“ u popisu stanovništva Srbije tretira kao pravna, a ne etnička kategorija.

Zvanične etnostatističke nomenklature koje su korišćene u popisu stanovništva 2011. godine sadrže ukupno:

- 45 modaliteta nacionalne pripadnosti, regionalno opredeljenje, kao i grupnu kategoriju „ostalih nacionalnosti“ (tabela 1),
- 36 modaliteta jezičke pripadnosti prema konceptu maternjeg jezika i grupnu kategoriju „ostali jezici“ (tabela 2).

Tabela 1. Statističke kategorizacije stanovništva prema nacionalnoj pripadnosti u popisima 1948.–2011.

Table 1. Statistical categorization of the population according to nationality in the 1948–2011 censuses

1948.	1953.	1961.	1971.	1981.	1991.	2002.	2011.
Srbi	Srbi	Srbi	Srbi	Srbi	Srbi	Srbi	Srbi
Šiptari	Šiptari	Albanci	Albanci	Albanci	Albanci	Albanci	Albanci
<b>Austrijanci</b>	<b>Austrijanci</b>	<b>Austrijanci</b>	<b>Austrijanci</b>	<b>Austrijanci</b>	<b>Austrijanci</b>	<b>Austrijanci</b>	<b>Austrijanci</b>
						Aškalije	Aškalije
							Banjaši
					<b>Belgijanci</b>	<b>Belgijanci</b>	<b>Belgijanci</b>
						Bošnjaci	Bošnjaci
Bugari	Bugari	Bugari	Bugari	Bugari	Bugari	Bugari	Bugari
					Bunjevci	Bunjevci	Bunjevci
Vlasi	Vlasi	Vlasi	Vlasi	Vlasi	Vlasi	Vlasi	Vlasi
						Goranci	Goranci
<b>Grci</b>	<b>Grci</b>	<b>Grci</b>	<b>Grci</b>	<b>Grci</b>	<b>Grci</b>	<b>Grci</b>	<b>Grci</b>
					<b>Danci</b>	<b>Danci</b>	<b>Danci</b>
					Egipćani	Egipćani	Egipćani
					<b>Englezi</b>	<b>Englezi</b>	<b>Englezi</b>
Italijani	Italijani	Italijani	Italijani	Italijani	Italijani	Italijani	Italijani
Jevreji	Jevreji	Jevreji	Jevreji	Jevreji	Jevreji	Jevreji	Jevreji
							Jermeni

1948.	1953.	1961.	1971.	1981.	1991.	2002.	2011.
	Jugosl- neoprede- ljeni	Jugosl- neoprede- ljeni	Jugosloveni	Jugosloveni	Jugosloveni	Jugosloveni	Jugosloveni
						<b>Kinezi</b>	<b>Kinezi</b>
Mađari	Mađari	Mađari	Mađari	Mađari	Mađari	Mađari	Mađari
Makedonci	Makedonci	Makedonci	Makedonci	Makedonci	Makedonci	Makedonci	Makedonci
Musl- neopr.	Jug- neopred.	Musl. etn. pr.	Muslimani	Muslimani	Muslimani	Muslimani	Muslimani
Nemci	Nemci	Nemci	Nemci	Nemci	Nemci	Nemci	Nemci
						<b>Norvežani</b>	<b>Norvežani</b>
Poljaci	Poljaci	Poljaci	Poljaci	Poljaci	Poljaci	Poljaci	Poljaci
Cigani	Cigani	Cigani	Romi-Cigani	Romi	Romi	Romi	Romi
Rumuni	Rumuni	Rumuni	Rumuni	Rumuni	Rumuni	Rumuni	Rumuni
Rusi	Rusi	Rusi	Rusi	Rusi	Rusi	Rusi	Rusi
Rusini/ Ukrajinci	Rusini/ Ukrajinci	Ru/Uk/Rut/ Malorusi	Rusini	Rusini	Rusini	Rusini	Rusini
Slovaci	Slovaci	Slovaci	Slovaci	Slovaci	Slovaci	Slovaci	Slovaci
Slovinci	Slovinci	Slovinci	Slovinci	Slovinci	Slovinci	Slovinci	Slovinci
							Torlaci
Turci	Turci	Turci	Turci	Turci	Turci	Turci	Turci
			Ukrajinci	Ukrajinci	Ukrajinci	Ukrajinci	Ukrajinci
						<b>Finci</b>	<b>Finci</b>
				<b>Francuzi</b>	<b>Francuzi</b>	<b>Francuzi</b>	<b>Francuzi</b>
Hrvati	Hrvati	Hrvati	Hrvati	Hrvati	Hrvati	Hrvati	Hrvati
						Cincari	Cincari
Crnogorci	Crnogorci	Crnogorci	Crnogorci	Crnogorci	Crnogorci	Crnogorci	Crnogorci
Česi	Česi	Česi	Česi	Česi	Česi	Česi	Česi
					Švajcarci	Švajcarci	<b>Švajcarci</b>
					Švedani	Švedani	<b>Švedani</b>
					Šokci	Šokci	Šokci
							Šopi
Ostali	Ostali	Ostali	Ostali	Ostali	Ostali	Ostali	Ostali
	Nac. neopred.	Nac. neopred.	Neizjašnjeni	Neizjašnjeni	Neizjašnjeni	Neizjašnjeni	Neizjašnjeni
			Regionalni	Regionalni	Regionalni	Regionalni	Regionalni
Nep narodno	Nepoznato	Nepoznato	Nepoznato	Nepoznato	Nepoznato	Nepoznato	Nepoznato

Tabela 2. Statističke kategorizacije stanovništva prema maternjem jeziku u popisima 1948.–2011.

Table 2. Statistical categorization of the population according to the mother tongue in the 1948–2011 censuses

1953.	1961.	1971.	1981.	1991.	2002.	2011.
/	/	/	/	/	/	srpski
srpskohrvatski	srpskohrvatski	/	/	/	/	/
/	/	srpski, srpskohrvatski	/	/	srpski, srpskohrvatski	/
/	/	/	srpski, srpskohrvatski, hrvatskosrpski, hrvatski	srpski, srpskohrvatski, hrvatskosrpski, hrvatski	/	/
šiptarski	šiptarski	albanski	albanski	albanski	albanski	albanski
/	/	/	/	/	/	bosanski
bugarski	bugarski	bugarski	bugarski	bugarski	bugarski	bugarski
/	/	/	/	/	/	bunjevački
vlaški	vlaški	vlaški	vlaški	vlaški	vlaški	vlaški
/	/	/	/	/	/	goranski
grčki	grčki	grčki	grčki	grčki	grčki	grčki
/	/	/	danski	danski	danski	danski
/	/	/	engleski	engleski	engleski	engleski
italijanski	italijanski	italijanski	italijanski	italijanski	italijanski	italijanski
/	hebrejski (jevrejski)	jevrejski	jevrejski	jevrejski	jevrejski	jevrejski
/	/	/	/	/	/	jermenski
/	/	/	/	/	kineski	kineski
makedonski	makedonski	makedonski	makedonski	makedonski	makedonski	makedonski
mađarski	mađarski	mađarski	mađarski	mađarski	mađarski	mađarski
nemački	nemački	nemački	nemački	nemački	nemački	nemački
/	/	/	norveški	norveški	norveški	norveški
poljski	poljski	poljski	poljski	poljski	poljski	poljski
ciganski	ciganski	romski (ciganski)	romski (ciganski)	romski	romski	romski
rumunski	rumunski	rumunski	rumunski	rumunski	rumunski	rumunski
ruski	ruski	ruski	ruski	ruski	ruski	ruski
rusinski	rusinski (rutenski, ukrajinski, maloruski)	rusinski	rusinski	rusinski	rusinski	rusinski

1953.	1961.	1971.	1981.	1991.	2002.	2011.
slovački	slovački	slovački	slovački	slovački	slovački	slovački
slovenački	slovenački	slovenački	slovenački	slovenački	slovenački	slovenački
turski	turski	turski	turski	turski	turski	turski
/	/	ukrajinski	ukrajinski	ukrajinski	ukrajinski	ukrajinski
/	/	/	francuski	francuski	francuski	francuski
/	/	/	holandski	holandski	holandski	holandski
/	/	hrvatski hrvatskosrpski	/	/	hrvatski hrvatskosrpski	hrvatski
/	/	/	/	/	cincarski	cincarski
/	/	/	/	/	/	crnogorski
češki	češki	češki	češki	češki	češki	češki
/	/	/	švedski	švedski	švedski	švedski
/	/	/	/	/	/	šokački
/	/	/	/	/	/	šopski
ostali jezici	ostali jezici	ostali jezici	ostali jezici	ostali jezici	ostali jezici	ostali jezici
/	/	/	/	/	nisu se izjasnili	nisu se izjasnili
nepoznato	nepoznato	nepoznato	nepoznato	nepoznato	nepoznato	nepoznato

Prema važećoj definiciji stalnog stanovništva popisom su obuhvaćene sledeće kategorije:

- državljani Republike Srbije sa prebivalištem ili boravištem u Republici Srbiji (duže od godinu dana i kraće od godinu dana sa namerom da ostanu), kao i državljani Republike Srbije sa privremenim boravištem u inostranstvu (kraće od godinu dana);
- stalno nastanjeni stranci i stranci kojima je odobren privremeni boravak u Republici Srbiji;
- druga lica koja u vreme sprovođenja Popisa borave na teritoriji Republike Srbije (tražioci azila, migranti bez utvrđenog statusa i dr.).

Metodološka uputstva popisa za dobijanje informacije o državljanstvu prepoznaju pet kategorija stanovništva (Republički zavod za statistiku, 2022, 44):

- lice koje ima državljanstvo Republike Srbije;
- lice koje ima državljanstvo Republike Srbije i druge države;
- državljanstvo druge države;
- lice koje nema državljanstvo nijedne države;

– lice bez državljanstva koje je podnelo zahtev za dobijanje državljanstva Republike Srbije.

Prema rezultatima Popisa iz 2011. godine u Srbiji je popisano 82.580 stanovnika koji su se doselili iz „drugih zemalja“ koje nisu nastale raspadom SFRJ, što je činilo svega 1,15% od ukupnog imigrantskog kontingenta (tabela 3). Od ovog broja popisano je svega 14% (11.361) državljana samo „druge zemlje“ (tabela 4).

Tabela 3. Doseljeno stanovništvo prema području sa kojeg se doselilo i vremenu doseljenja prema popisu 2011.

Table 3. Immigrant population according to the area from which they immigrated and the time of immigration according to the 2011 census

Vreme doseljenja	Ukupno doseljeno	Iz Srbije	Iz inostranstva	BiH	Makedonija	Slovenija	Hrvatska	Crna Gora	Ostale zemlje	Nepoznato područje
	<b>3.237.065</b>	<b>2.465.097</b>	<b>770.528</b>	<b>298.835</b>	<b>42.568</b>	<b>13.762</b>	<b>263.656</b>	<b>69.127</b>	<b>82.580</b>	<b>1440</b>
1980. i ranije	1.381.857	1.082.040	299.156	137.321	26.823	5601	79.744	30.516	<b>19.151</b>	661
1981.–1985.	208.071	168.906	39.083	16.158	3496	1279	5507	5244	<b>7399</b>	82
1986.–1990.	197.571	158.944	38.538	16.805	3400	1374	7199	5583	<b>4177</b>	89
1991.–1995.	353.786	136.197	217.493	70.576	2949	3809	129.247	5248	<b>5664</b>	96
1996.–2000.	316.104	253.746	62.244	19.466	1039	324	27.472	5194	<b>8749</b>	114
2001.–2005.	235.515	194.948	40.444	14.957	1266	281	4683	7108	<b>12.149</b>	123
2006. i kasnije	310.579	266.229	44.190	13.400	1451	524	3581	6836	<b>18.398</b>	160
Nepoznato	233.582	204.087	29.380	10.152	2144	570	6223	3398	<b>6893</b>	115

Izvor: Republički zavod za statistiku, 2012a.

Tabela 4. Stanovništvo prema državi rođenja i državljanstvu prema popisu 2011.

Table 4. Population by country of birth and citizenship according to the 2011 census

Državljanstvo	Ukupno	Rođeni u Srbiji	Rođeni u bivšim republikama SFRJ pre proglašenja nezavisnosti	Rođeni u bivšim republikama SFRJ nakon proglašenja nezavisnosti	Rođeni u ostalim državama	Nepoznato
R. Srbije	6.855.013	6.274.918	508.716	11.183	<b>36.510</b>	23.686
R. Srbije i druge države	281.548	61.554	198.670	8278	<b>12.358</b>	688
Druge države	44.350	3311	27.335	1946	<b>11.361</b>	397
Bez državljanstva	5951	/	5492	272	<b>187</b>	/
Ukupno	7.186.862	6.339.783	740.213	21.679	<b>60.416</b>	24.771

Izvor: Republički zavod za statistiku, 2012a.

Tabela 5. Stanovništvo Srbije prema državljanstvu odabranih država\* i deklarisanosti nacionalnoj pripadnosti u popisu 2011.

Table 5. The population of Serbia according to citizenship of selected countries and declared nationality in the 2011 census

Državljanstvo	Ukupno	Austrijanci	Belgijanci	Grči	Danci	Englezi	Kinezi	Norvežani	Finci	Francuzi	Švajcarci	Švedani	Srbi	Ostale nacionalnosti. Neizjašnjeni i neopred.	Nepoznato	
Austrija	894	<b>86</b>	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	501	146	71	90
Belgija	33	0	<b>18</b>	0	0	0	0	0	0	0	0	0	4	7	4	0
Kina	1752	0	0	0	0	0	<b>1230</b>	0	0	0	0	0		9	259	254
Danska	32	0	0	0	<b>8</b>	1	0	0	0	0	0	0	10	6	5	2
Finska	14	0	0	0	0	0	0	0	6	0	0	1	1	1	5	0
Francuska	317	0	0	0	0	0	0	0	0	<b>174</b>	0	0	65	18	34	26
Grčka	200	0	0	<b>174</b>	0	0	0	0	0	0	0	0	10	1	11	4
Norveška	24	0	0	0	0	0	0	<b>13</b>	0	0	0	0	7	2	2	0
Švedska	142	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	<b>25</b>	56	34	14	13
Švajcarska	223	1	0	0	0	0	0	0	0	0	<b>71</b>	0	94	23	12	22
Velika Britanija	241	0	0	1	0	<b>123</b>	0	0	0	0	0	0	40	37	20	21

\***Napomena:** Odabrane su države u kojima se ne prikupljaju podaci o nacionalnoj pripadnosti prema etničkom principu ili se uopšte ne prikupljaju podaci o etničkim obeležjima stanovništva

Izvor: Posebna obrada podataka, Republički zavod za statistiku Srbije, 2023.



Tabela 6. Stanovništvo Srbije prema državljanstvu odabranih država i deklarisanom maternjem jeziku u popisu 2011.

Table 6. The population of Serbia according to citizenship of selected countries and declared mother tongue in the 2011 census

Državljanstvo	Ukupno	Grčki	Danski	Engleski	Italijanski	Kineski	Nemački	Norveški	Francuski	Holandski	Švedski	Srpski	Ostali jezici	Nisu se izjasnili	Nepoznato
Austrija	894	0	0	0	0	0	83	0	0	0	0	542	157	17	95
Belgija	33	0	0	1	0	0	1	0	9	6	0	4	10	2	0
Kina	1752	0	0	0	0	1441	0	0	0	0	0	6	3	55	247
Danska	32	0	10	1	0	0	0	0	0	0	0	10	5	4	2
Finska	14	0	0	2	0	0	0	0	0	0	2	1	7	2	0
Francuska	317	0	0	0	0	0	1	0	191	0	0	80	18	5	22
Grčka	200	169	0	0	0	0	0	0	0	0	0	20	1	5	5
Norveška	24	0	0	0	0	0	0	12	0	0	0	10	0	2	0
Švedska	142	0	0	0	0	0	1	2	0	0	22	62	34	8	13
Švajcarska	223	0	0	2	1	0	54	0	10	0	0	102	32	3	19
Velika Britanija	241	1	0	160	0	0	0	0	1	1	0	46	9	3	20

Izvor: Posebna obrada podataka, Republički zavod za statistiku Srbije, 2023.

Tabela 1 pokazuje da je statistička nomenklatura po nacionalnoj pripadnosti stanovništva iz 2011. godine obuhvatala duplo više nacionalnih modaliteta u odnosu na onu iz prvog posleratnog popisa, kao i da je od 1981. godine počela postepena ekspanzija nacionalnih modaliteta čiju je etničku pripadnost teško utvrditi primenjenom metodologijom. Tako su u klasifikaciju nacionalnosti stanovništva iz 1981. godine uvedeni Francuzi, 1991. godine Belgijanci, Danci, Englezi, Norvežani, Švajcarci i Šveđani, a od 2002. godine uvedeni su Finci i Kinezi. Popisna praksa nam govori da je utvrđivanje „nacionalne“ pripadnosti za navedene modalitete bilo vođeno prostom identifikacijom sa njihovim državljanstvom na koju (izuzev deklariranih Srba) ukazuje visoki nivo podudarnosti podataka o državljanstvu i nacionalne deklaracije stranaca u popisu iz 2011. godine (tabela 5). Isti podaci pokazuju da je određeni broj stranaca iskoristio pravo da ne deklariraju svoju nacionalnu pripadnost pa se u grupi neizjašnjenih, neopredeljenih i nepoznatih nalazi srazmerno veliki broj državljanina Austrije, Kine, Danske Švajcarske, Francuske i Velike Britanije, odnosno zemalja u kojima se podaci o etničkoj pripadnosti uopšte ne prikupljaju, ili se prikupljaju prema drugačijim definicijama i modaliteti-

ma nacionalne pripadnosti. Navedeni podaci potvrđuju da su se u istoj statističkoj nomenklaturi po nacionalnosti našli modaliteti za koje je utvrđena nacionalna pripadnost prema pravnom kriterijumu<sup>4</sup> i modaliteti za koje se prikupljaju podaci o nacionalnoj pripadnosti prema etničkom principu (npr. Romi, Vlasi, Banjaši, Torlaci, Šopi, Srbi, Hrvati, Slovenci, Bošnjaci, Rusini i ostali) što dovodi u pitanje kvalitet dobijenih podataka o etničkim obeležjima stanovništva i dodatno problematizuje njihovu upotrebu, ne samo u demografskim istraživanjima, već i u kreiranju javnih politika.

U rezultatima ukrštanja podataka o stranim državljanima „drugih zemalja“ i maternjem jeziku, osim kod stranih državljana srpskog porekla, uočava se visok stepen podudarnosti državljanstva i pripadajućeg maternjeg jezika. Zanimljivo je da se u nomenklaturi jezika još od 1981. godine nalazi holandski jezik iako se Holanđani nisu našli ni u jednoj klasifikaciji po nacionalnosti. Činjenica etnolingvističkog problema u Belgiji navodi na razmišljanje da su deklarirani Belgijanci (koji su uvedeni u statističke nomenklature od 1991. godine) imali izbor između francuskog i holandskog jezika što se vidi u rezultatima iz 2011. godine, a sličan izbor su imali i deklarirani Švajcarci (tabele 5 i 6). Prikazani podaci o maternjem jeziku sugerišu da popisne metodologije nisu nudile precizne instrukcije za popisivanje stranih državljana koji su iskoristili zakonsku mogućnost da se „nacionalno“ i jezički deklariraju u popisima stanovništva Srbije. U smislu ranije pomenutih međunarodnih preporuka za prikupljanje podataka o etničkoj pripadnosti treba istaći da je „maternji jezik“ samo jedan od četiri koncepta jezičke pripadnosti koji se koriste u popisima stanovništva što može uneti dodatnu zabunu kod nedovoljno pripremljenih popisivača, ali i kod lica od kojih se ovi podaci prikupljaju. Preporuke za sprovođenje popisa stanovništva 2020, u zavisnosti od toga da li se radi o istorijski višejezičkim ili imigrantskim područjima, navode četiri koncepta jezičke pripadnosti: *maternji jezik*, *govorni jezik* (onaj koji najbolje poznaje, tj. govori), *upotrebn* (najčešće korišćeni jezik u kući ili na poslu) i *vladanje jezikom kojim lice zna da govori i piše* (UNECE, 2015: 152). U smislu prikupljanja podataka kod prva dva koncepta se uglavnom evidentira jedan jezik, dok se prema trećem i četvrtom konceptu mogu prikupljati podaci o više jezika. Jedna od ključnih preporuka je da se kombinovanjem ponuđenih koncepata u popisu postavi više pitanja o jezičkoj pripadnosti čiji odgovori bi bliže objasnili asimilacione, inkluzivne ili integracione procese (Knežević, 2019).

<sup>4</sup> Uočljivo je da se u statističkoj klasifikaciji ne nalaze etnički modaliteti kao što su Valonci, Flamanci, Škoti, Velšani, Alzasi, Baskijci, Korzikanci, Katalonci itd.

## ZAKLJUČAK

Rezultati dosadašnjih demografskih istraživanja prema etničkim obeležjima stanovništva nedvosmisleno ukazuju na oprez pri korišćenju podataka zvanične etnostatistike. Popisi i vitalna statistika čine kvantitativnu osnovu za izvođenje etnodemografskih pokazatelja čije interpretacije mogu imati neposredan uticaj na kreiranje javnih politika usmerenih na pravni, politički, ekonomski i opšti društveni položaj, ne samo pripadnika manjinskih etničkih grupa, već i ukupnog stanovništva. Iako je popisna etnostatistika obustavljena u većem broju razvijenih zemalja, uočljiv je porast interesovanja za kvantitativnim istraživanjima demografskih karakteristika stanovništva prema etničkim obeležjima. Sa druge strane, u zemljama u kojima već postoji razvijena popisna etnostatistička evidencija prisutna je opravdana sumnja u kvalitet dobijenih podataka što vodi ka preispitivanju metodoloških rešenja popisa, počev od definicija i statističkih kategorizacija, pa sve do načina prikupljanja i objavljivanja podataka.

Dosadašnji rezultati istraživanja stanovništva prema etničkim obeležjima (posebno prema nacionalnoj/narodnosnoj pripadnosti) daju dovoljno prostora za različite interpretacije podataka zato što popisi stanovništva često predstavljaju mnogo više od statističkog zapisa društvene stvarnosti. To je posebno uočljivo kroz uvođenje statističkih kategorizacija na osnovu etničkih obeležja čime popisi stanovništva dobijaju značajnu ulogu u konstruisanju te realnosti koja dodatno fiksira postojeće podele stanovništva.

Prikupljanje statističkih podataka o etničkim obeležjima stanovništva Srbije ima dugu tradiciju, pre svega zbog istorijski nasleđene heterogene etničke strukture. Podaci o etničkim obeležjima su se sporadično prikupljali u popisima stanovništva tokom prve polovine XIX veka, a nakon međunarodnog priznanja Srbije 1878. godine, etnostatistika je postala jedan od važnijih činilaca političkog i ukupnog društvenog delovanja. Iako se direktno pitanje o nacionalnoj (tada narodnosnoj) pripadnosti prvi put pojavilo u popisu 1866. godine, vrlo brzo je prevladalo mišljenje da je ono pod jakim uticajem subjektivnog shvatanja etničkog identiteta koji se u to vreme često poistovećivao sa državljanstvom. Zato je jezik dobio prednost u odnosu na etnonacionalnu pripadnost jer se, pored ključnog značaja za formiranje etnokulturnog i nacionalnog identiteta, pokazao i kao statistički objektivniji pokazatelj. Od tada do danas etnička struktura Srbije je znatno izmenjena, ali su motivi za prikupljanje podataka ostali gotovo isti jer su tadašnja (kao i današnja) metodološka rešenja etnostatističke evidencije utemeljena prevashodno na primordijalnim shvatanjima etniciteta.

Prema važećim metodološkim rešenjima popisa stanovništva moguće je prikupljanje podataka o tri etnokulturna obeležja stanovništva: *nacionalna pripadnost*, *maternji jezik* i *veroispovest*. Dobijeni podaci mogu se smatrati prostom kvantifikacijom slobodnog izjašnjavanja stanovništva prema etno-identitetskom konceptu.

Obeležje *državljanstva* u popisu stanovništva Srbije ima status pravne, a ne etničke kategorije. Zvanične etnostatističke nomenklature koje su korišćene u popisu stanovništva 2011. godine sadrže ukupno 45 modaliteta nacionalne pripadnosti, regionalno opredeljene, kao i grupnu kategoriju „ostalih nacionalnosti“ i 36 modaliteta jezičke pripadnosti prema konceptu maternjeg jezika i grupnu kategoriju „ostali jezici“. Sa druge strane, uvidom u ranu statističku dokumentaciju možemo zaključiti da je u Srbiji postojao i interes za prisustvo stranaca koji su tada, kao i etničke manjine, posmatrani kroz prizmu „onih drugih“. Tokom XIX veka u popisima stanovništva periodično je postavljano pitanje o *podanstvu* koje se može smatrati pretečom savremenog tumačenja pravne nacionalnosti, odnosno državljanstva.

Tokom jugoslovenske faze popisne statistike, evidencija stranaca bila je sastavni deo svih osam popisa, a nastavljena je i u svim popisima Srbije od 2002. godine do danas. Prema aktuelnim metodološkim rešenjima popisa stanovništva Republike Srbije predviđeno je, između ostalog, i popisivanje *stalno naseljenih stranaca*, *stranaca kojima je odobren privremeni boravak*, *tražilaca azila*, *migranata bez utvrđenog statusa* i *ostalih*.

Rasvetljavanje relacija između popisivanja stranaca u Srbiji i metodoloških rešenja prikupljanja podataka o etničkim obeležjima stanovništva čini osnovni cilj ovog istraživanja. Iako je metodologija zvanične etnostatistike u Srbiji usmerena pre svega na dobijanje podataka o „etničkoj nacionalnosti“, u satatističkim nomenklaturama po nacionalnoj pripadnosti možemo pronaći i modalitete kao što su Belgijanci, Francuzi, Danci, Šveđani, Italijani, Švajcarci, Finci, Norvežani ili Kinezi, a za koje se nacionalna identifikacija uglavnom utvrđuje prema državnom, a ne etničkom kriterijumu. To znači da se u istoj grupi nalaze podaci o etničkoj pripadnosti stanovništva na osnovu dva različita teorijska shvatanja etničkog identiteta.

Statistička klasifikacija stanovništva po nacionalnoj pripadnosti je progresivno širena posle Drugog svetskog rata. Od popisa iz 1981. godine u njoj se pojavljuju modaliteti čija je etničku pripadnost teško utvrditi primenjenom metodologijom što dovodi u pitanje kvalitet dobijenih podataka i dodatno problematizuje njihovu upotrebu. Rezultati istraživanja metodom ukrštanja podataka o državljanstvu, nacionalnoj i jezičkoj pripadnosti, između osta-

log, pokazuju da je određeni broj stranaca iskoristio pravo da ne deklariše svoju nacionalnu pripadnost pa se u grupi neizjašnjenih, neopredeljenih i nepoznatih nalazi srazmerno veliki broj državljana Austrije, Kine, Danske Švajcarske, Francuske i Velike Britanije, odnosno zemalja u kojima se podaci o etničkoj pripadnosti uopšte ne prikupljaju, ili se prikupljaju prema drugačijim definicijama nacionalne pripadnosti.

Prateći aktuelne imigracione trendove u poslednjem međupopisnom periodu, realno je očekivati da će i u narednom periodu postojati problem etničke identifikacije stranih državljana, posebno onih koji se doseljavaju iz država u kojima se različito shvataju etnoidentitetska obeležja.

Sve navedeno pokazuje da primena postojećih metodoloških rešenja etnostatistike na strane državljanke otežava demografska istraživanja ovog kontingenta stanovništva, ali i iznova otvara dilemu oko preispitivanja upotrebne vrednosti zvaničnih etnostatističkih podataka pri kreiranju javnih politika.

## NAPOMENA

Ovaj je rad pod nazivom »Metodološka pitanja popisne etnostatističke evidencije u svetlu savremenih imigracionih trendova u Srbiji« izložen na Međunarodnoj znanstvenoj konferenciji *Migracije na rubu Europe: trendovi, politike i izazovi* / International Scientific Conference *Migration on the Edge of Europe: Trends, Policies, and Challenges* održanoj 29. i 30. septembra 2022. u Zagrebu.

## LITERATURA

- Arel, D. (2001). Language Categories in Censuses: Backward – or Forward – Looking?, u: D. I. Kertzer i D. Arel (ur.). *Census and Identity. The Politics of Race, Ethnicity, and Language in National Censuses*. New York: Cambridge University Press, 92–120. <https://doi.org/10.1017/cbo9780511606045.005>
- Bašić, G. (2018). *Multikulturalizam i etnicitet*. Beograd: Institut društvenih nauka.
- Bašić, G. i Lutovac, Z. (2020). The Lack of Ethnically Sensitive Data in Serbia's Multiculturalism Policy, *Stanovništvo*, 58 (1): 25–25. <https://doi.org/10.2298/stnv200420004b>
- Coleman, D. (2012). The Changing Face of Europe, u: A. J. Goldstone, P. E. Kaufmann i M. Duffy Toft (ur.). *Political Demography. How Population Changes Are Reshaping International Security and National Politics*. New York: Oxford University Press, 176–193.
- Đurić, V., Tanasković, D., Vukmirović, D. i Lađević, P. (2014). *Etnokonfesionalni i jezički mozaik Srbije*. Beograd: Republički zavod za statistiku.
- Horvat, A. (2010). Autohtone nacionalne manjine i ustavne promjene 2009–2010, *Zbornik PFZ*, 60 (2): 555–585.
- Jakšić, V. (1879). *Državopis Srbije-Statistique de la Serbie*, Vol IX. Beograd: Statističko odeljenje ministarstva finansija Kneževine Srbije.
- Jakšić, V. (1889). *Državopis Srbije-Statistique de la Serbie*, Vol XVI. Beograd: Statističko odeljenje ministarstva narodne privrede Kraljevine Srbije.

- Kertzer, D. I. i Arel, D. (2001). *Census, Identity Formation, and the Struggle for Political Power.*, u: D. I. Kertzer i D. Arel (ur.). *Census and Identity. The Politics of Race, Ethnicity, and Language in National Censuses.* New York: Cambridge University Press, 1–42. <https://doi.org/10.1017/cbo9780511606045.001>
- Knežević, A. (2017). Flotantne etničke grupe u demografskim istraživanjima – Metodološki problemi, pristupi i primeri, *Annales-Series Historia et Sociologia*, 27 (2): 439–456.
- Knežević, A. (2019). Maternji jezik kao determinanta etničkog identiteta u popisima stanovništva Srbije, *Annales-Series Historia et Sociologia*, 29 (3): 455–472. <https://doi.org/10.19233/ASHS.2019.30>
- Knežević, A. i Radić, N. (2016). Kategorizacija etničkog identiteta u popisima stanovništva: Između teorijskih shvatanja i statističke prakse, *Stanovništvo*, 54 (2): 59–81. <https://doi.org/10.2298/stnv161122010k>
- Mrđen, S. (2002). Narodnost u popisima-promenljiva i nestalna kategorija, *Stanovništvo*, 45 (1-4): 77–103.
- Poutignat, P. i Streiff-Fenart, J. (1995). *Theories De L` Ethnicite.* Paris: Presses universitaires de France.
- Radovanović, S. (1995). Etnička struktura i maternji jezik stanovništva, u: *Stanovništvo i domaćinstva SR Jugoslavije prema popisu 1991 – Stanovništvo 47.* Beograd: Savezni zavod za statistiku i Centar za demografska istraživanja-Institut društvenih nauka. 185–216.
- Radovanović, S. (2005). Dva veka popisne statistike u Srbiji, *Demografija*, 2: 33–43.
- Radovanović, S. (2007). Etnička struktura Kraljevine Jugoslavije u kontekstu nacionalne politike jugoslovenstva, *Demografija*, 4: 129–140.
- Simon, P. (2007). „Ethnic“ statistics and data protection in the Council of Europe countries. Strasbourg: Council of Europe (Study report of the “European Commission against Racism and Intolerance – ECRI).
- Simon, P. (2012). Collecting Ethnic Statistics in Europe: a Review, *Ethnic and Racial Studies*, 35 (8): 1366–1391. <https://doi.org/10.1080/01419870.2011.607507>
- Trnavčević, N. i Knežević, A. (2022). The demographic approach to the quality of official ethnicity data in Serbia – a research proposal, *Stanovništvo*, First Issue-Online, 00, 4–4. <https://doi.org/10.2298/stnv220416004t>
- United Nations Economic Commission for Europe (UNECE) (2015). *Conference of European Statisticians. Recommendations for the 2020 Censuses of Population and Housing.* New York – Geneva: UN.
- Ustav Republike Srbije, *Službeni glasnik RS*, 98/2006 i 115/2021.

## IZVORI

- Direkcija državne statistike u Beogradu (1924). *Prethodni rezultati popisa stanovništva u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca 31. januara 1921.* Sarajevo: Izdanje direkcije državne statistike u Beogradu I.
- Republički zavod za statistiku (2012a). <https://www.stat.gov.rs/oblasti/popis/popis-2011/popisni-podaci-eksel-tabele/> (15.09.2022.).
- Republički zavod za statistiku (2012b). *Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 2011. godine u Republici Srbiji – Nacionalna pripadnost (podaci po opštinama i gradovima).* Beograd: Republički zavod za statistiku.

Republički zavod za statistiku (2022). *Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 2022. godine – Metodološko uputstvo*. Beograd: Republički zavod za statistiku.

Republički zavod za statistiku (2023). Stanovništvo Srbije prema državljanstvu odabranih država i deklarisanom nacionalnoj pripadnosti u popisu 2011; Stanovništvo Srbije prema državljanstvu odabranih država i deklarisanom maternjem jeziku u popisu 2011. (Posebna obrada podataka).

Savezni statistički ured (1948). *Prethodni rezultati popisa stanovništva FNR Jugoslavije od 15. marta 1948*. Beograd: Savezni statistički ured.

Savezni zavod za statistiku i evidenciju (1955). *Popis stanovništva 31. marta 1953*. Beograd: Savezni zavod za statistiku i evidenciju.

## **The Methodological Issues of Census Ethnostatistics in the Light of Contemporary Migration Trends in Serbia**

Aleksandar Knežević

### SUMMARY

The results of previous demographic research according to the ethnic characteristics of the population clearly point to the need for caution when using data from official ethnostatistics. Censuses and vital statistics form a quantitative basis for calculating ethno-demographic indicators whose interpretations can directly affect the creation of public policies aimed at the legal, political, economic and general social position, not only of members of minority ethnic groups, but also of the entire population. Although census ethnostatistics has been suspended in a large number of developed countries, there is a noticeable increase in interest in quantitative research on population demographic characteristics relating to ethnicity. On the other hand, in countries that already have developed census ethnostatistics, there is reasonable doubt about the quality of the data, which leads to a review of the census methodology, starting with definitions and statistical categorisations, and ending with the methods of data collection and publication. So far, the results of population surveys according to ethnic characteristics provide enough space for various interpretations of the data because censuses often represent much more than a statistical record of social reality. This is especially noticeable in statistical categorisations based on ethnic characteristics, assigning censuses a significant role in constructing this reality that additionally reinforces the existing population divides. The collection of statistical data on the ethnic characteristics of the population of Serbia has a long tradition, primarily due to the historically inherited heterogeneous ethnic structure. In censuses during the first half of the 19th century, data on ethnic characteristics were collected only sporadically, but after Serbia had gained independence in 1878, ethnostatistics became one of the most important factors in political and overall social activity. Although a direct question about national (then ethnic) affiliation first appeared in the 1866 census, the opinion quickly prevailed that it was strongly influenced by the subjective understanding of ethnic identity, which was often equated with citizenship at that time. That is why language was given priority over ethno-national affiliation because, in addition to being of key importance for the creation of ethno-cultural and national identity, it also proved to be a statistically more objective indicator.

From then until today, the ethnic structure of Serbia has changed significantly, but the motives for data collection have remained the same because the ethnostatistical census methodology at that time (as well as today) was based primarily on primordial understandings of ethnicity. According to the current census methodology, it is possible to collect data on three ethno-cultural characteristics of the population: *national affiliation (in the ethnic sense)*, *mother tongue* and *religion*. The obtained data can be considered a simple quantification of the subjective declaration of the population according to the ethno-identity concept. The *citizenship* characteristic in the Serbian census has the status of a legal rather than an ethnic category. The official ethnostatistical nomenclatures used in the 2011 census included 45 modalities of nationality, regionally determined, as well as the group category “other nationalities”; and 36 modalities of the mother tongue, with the group category “other languages”.

On the other hand, early statistical documentation points to the conclusion that, in Serbia, there was also an interest in data on the presence of foreigners who, like ethnic minorities, were viewed through the prism of “others”. During the 19th century, censuses periodically contained the question of “subservience”, which can be considered a forerunner of the modern interpretation of citizenship. During the Yugoslav phase of census statistics, the record of foreigners was an integral part of all eight censuses, and has remained so in all Serbian censuses from 2002 until today. According to the current census methodology, the Republic of Serbia intends to record *permanently settled foreigners*, *foreigners granted temporary residence*, *asylum seekers* and *migrants without established status*. The main aim of this research is to clarify the relationship between recording foreigners in Serbia and methodological solutions for collecting data on the ethnic characteristics of the population. Although the official ethnostatistical methodology in Serbia focuses primarily on obtaining data on “ethnic nationality”, the statistical nomenclature by nationality also includes modalities such as Belgians, French, Danes, Swedes, Italians, Swiss, Finns, Norwegians, and Chinese, whose national identification is mainly determined by the criterion of citizenship rather than ethnic identity. This means that the same group contains data on ethnicity based on two different theoretical understandings of ethnic identity. The statistical classification of the population by nationality gradually expanded after the Second World War. Since the 1981 census, there have been national modalities whose ethnicity is difficult to determine using the methodology applied, which casts doubt on the quality of the data and further complicates their usability. Obtained by the method of crossing data on citizenship, nationality and language affiliation, among other things, the research results show that a certain number of foreigners exercised the right not to declare their nationality. Therefore, the group of undeclared, undecided and unknown includes a relatively large number of citizens of Austria, China, Denmark, Switzerland, France and Great Britain. In these countries, data on ethnicity are not collected at all or are collected according to different definitions of nationality. Following immigration trends in the last inter-census period, it is realistic to expect that the next census will face a problem of ethnic identification of foreign citizens, especially immigrants from countries where ethnicity is understood differently. The presented research results show that the existing ethnostatistical census methodology hampers demographic research of foreigners in Serbia, but also reopens the dilemma of re-examining the quality and use of official ethnostatistical data, especially in the domain of public policies.

**KEY WORDS:** census, ethnic identity, foreign citizens, ethnostatistical nomenclatures, Republic of Serbia